

«БЕКТЕМИН»

К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин илимий иштер боконча проректору, а.ч.и.д., профессор У. А. Шертазиев

« 18 » _____ 2023-ж.

К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин агрономия жана токой чарба факультетинин токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын 2023-жылдын 18-декабрындагы кеңейтилген отурмунун № 1 ПРОТОКОЛУ

Отурумдун төрагасы: К. М. Мамбетов – Агрономия жана токой чарба факультетинин деканы, айыл чарба илимдеринин кандидаты, доцент.

Катчы: Керимкулова Нурзат – Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасында улук окутуучу.

Катышкандар:

1. А. Т. Иманалиев – К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин агрономия жана токой чарба факультетинин токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын башчысы;
2. К. Т. Тургунбаев – Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын профессору, айыл чарба илимдеринин доктору, доцент (06.01.09);
3. С. А. Аалиев - Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын доценти, айыл чарба илимдеринин кандидаты (06.01.09);
4. Керимкулова Нурзат - Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын улук окутуучусу
5. А. Ж. Асаналиев – Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктөрдү коргоо кафедрасынын профессору, айыл чарба илимдеринин доктору, доцент (06.01.09, 06.01.05);
6. И. С. Содомбеков – Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын профессору, биология илимдеринин доктору, профессор (03.00.05);
7. Н. В. Яковлева – Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын доценти, айыл чарба илимдеринин кандидаты, доцент;
8. Т. Ж. Мурзаев – Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын улук окутуучусу;
9. Г. Т. Жалилова – Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын доценттин м.а., PhD;
10. Э. В. Стейнберг – Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын улук окутуучусу;
11. С. А. Мамытканов – Топурак таануу, агрохимия жана дыйканчылык кафедрасынын доценти, айыл чарба илимдеринин кандидаты;
12. М. А. Ахматбеков – Топурак таануу, агрохимия жана дыйканчылык кафедрасынын профессору, айыл чарба илимдеринин доктору, профессор;
13. В. А. Султанбаева – Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо кафедрасынын доценти, айыл чарба илимдеринин кандидаты;
14. К. Ж. Баялиева – Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктөрдү коргоо кафедрасынын башчысы, айыл чарба илимдеринин кандидаты, доцент;
15. К. Э. Эргешова – Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктөрдү коргоо кафедрасынын доценти, айыл чарба илимдеринин кандидаты

16. Д. Ч. Чоробекова – Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктөрдү коргоо кафедрасынын улук окутуучусу;

17. Сапарбек кызы У. – Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктөрдү коргоо кафедрасынын улук окутуучусу;

18. Н. Б. Адылбаев – Топурак таануу, агрохимия жана дыйканчылык кафедрасынын улук окутуучусу;

19. Нурманов Ч. А. – Инвитро лабораториясынын жетекчиси.

Жалпысынан 20 адам катышты.

КҮН ТАРТИБИ:

1. Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын изденүүчүсү Сыдыков Айбек Белековичтин 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» деген темадагы диссертациясынын алдын ала талкулоо.

2. Изденүүчү Сыдыков Айбек Белековичтин айыл чарба илимдеринин 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча адистик дисциплинанын кандидаттык экзаменинин кошумча программасын талкулоо жана кароо.

Төрагалык кылуучу а.ч.и.к., Мамбетов Күмүшбек Бекитаевич катышуучуларды күн тартиби менен тааныштырып, илимий жетекчиси жана рецензенттер менен тааныштырды. Чыгып сүйлөй турган адистердин регламенти айтылды.

Сыдыков Айбек Белековичтин «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» деген темадагы диссертациясы 2020-жылдын 15-майында К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин окумуштуулар кеңешинин жыйынын № 6-протокол менен бекитилген.

Илимий жетекчиси: айыл чарба илимдеринин доктору, профессордун м.а. Тургунбаев Кубанычбек Токтоназарович.

Рецензенттер:

1. В. А. Султанбаева - Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо кафедрасынын доценти, айыл чарба илимдеринин кандидаты;

2. Г. Т. Жалилова - Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын доцентинин м.а., PhD, биология илимдеринин кандидаты.

Төрага: кылуучу а.ч.и.к., доцент К. Б. Мамбетов - Эми, регламент боюнча макулдашалы. Чыгып сүйлөө тартиби: 15-минут диссертациялык ишти алдын-ала кароо үчүн, чыгып сүйлөчүлөр - 5 минут. Жетекчиге 5 - минут. Регламент боюнча – добуш берүү жолу менен бекитүү сунушталды. Добуш берүүнүн натыйжасы: «Макул» – 15, «Каршы» - жок. Бир добуштан кабыл алынды.

Төрага а.ч.и.к., доцент К. Б. Мамбетов: Изденүүчүнүн өздүк делосу жана башка илимий ишине тиешелүү документтерди көрсөттү. Маалыматтарды окуу үчүн катчыга сөз берилет.

Катчы Н. Т. Керимкулова: Изденүүчү Сыдыков Айбек Белековичтин туулган жылы, кайсы окуу жайын бүртүргөндүгү, эмгек жолу менен кенен тааныштырып чыкты.

Төрага: Берилген маалыматтар боюнча суроолор барбы?

- Эгерде суроолор жок болсо, изденүүчү А. Б. Сыдыковго диссертациянын мазмуну боюнча баяндама жасоо үчүн сөз берели.

Угулду: Изденүүчү Сыдыков Айбек Белекович «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» кандидаттык диссертациясынын негизги жоболору жөнүндө баяндамасында эмгектин актуалдуулугун, негизги жоболорун, илимий жаңылыгын, практикалык маанисин жана изилдөөнүн натыйжаларын белгиледи.

Төрага: - Баяндама бүттү. Кимде суроолор бар?

Докладдын мазмуну боюнча изденүүчүгө төмөнкүдөй суроолор берилди:

Б.и.д., проф. И. С. Содонбеков:

Суроо: Изилдөө ишинин негизинде канча макала жарык көрдү жана клондук тамырлар качан отургузулган? Таблицааларда айрым мүчүлүштүктөр кездешет, аларды оңдоо керек.

Жооп: Сурооңуз үчүн рахмат, диссертациялык материалдардын негизинде 6 илимий макалада жарык көргөн, анын ичинен 3 макала - РИНЦ системалары аркылуу индекстелүүчү илимий мезгилдүү, импакт-фактору 0,1 ден кем эмес болгон басылмаларда жарыяланган.

- экинчи суроо боюнча изилдөө үчүн клондук тамырлар жаз мезгилинде, тактап айтсак 2020-жылдын 8-апрелинде отургузулган. Ал эми таблицадагы айрым мүчүлүштүктөрдү аныктадык, алар оңдолот.

А.ч.и.к., доцент К. Б. Мамбетов

Суроо: Иштин максатына изилдөө натыйжалары жетишилдиби?

Жооп: Сурооңуз үчүн рахмат. Менин ишимдин максаты Кыргызстандын Чүй өрөөнүнүн шартында клондук алма дарагынын тамырында кыйыштырылган материалды өстүрүү жана аларды көбөйтүү маселесин чечүүнүн илимий жактан негиздөө болуп саналат. Бир жылдык көчөттөрдү өстүрүү үчүн алма бактарынын клондук тамырларынын эң мыкты формаларын жана тамыр-сабак комбинацияларын аныктоо жана баалоо, ошондой эле алынган көчөттөрдүн сапатын аныктоо. Изилдөө ишинин максаты толугу менен аткарылды жана алар натыйжаларда көрсөтүлгөн.

а.ч.и.д., проф. М. А. Ахматбеков

Суроо: 1. Диссертациялык иштин практикалык мааниси жана актуалдуулугу.

2. Изилдөө кайсыл топурак түрүндө жүргүзүлгөн?

Жооп: Кыргызстандын шартында биринчи жолу алма дарактарынын байыркы сортторун клондук тамырларда эффективдүү өстүрүү мүмкүнчүлүгү аныкталды жана далилденди. Кыйыштырылган алманын көчөттөрүн тездетип өстүрүүнүн технологиясы иштелип чыкты. Акыркы учурда жергиликтүү калктын бул алма дарактарына болгон талабы өсүп бара жаткандыгын эске алганда, иштин практикалык мааниси чоң, актуалдуу. Ошондой эле, Кыргызстандын шартында алманын беш түп тамыры жана беш сорту изилденип, бааланды.

- экинчи суроо боюнча, изилдөө К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин окуу-эксперименталдык чарбасында тараган кадимки түндүк боз топурактарында жүргүзүлгөн. Окуу-эксперименталдык чарбасынын базасы өзүңүздөр билгендей Чүй өрөөнүн Сокулук районунда жайгашкан.

В.и.к., Ч. А. Нурманов – инвитро лабораториясынын жетекчиси.

Суроо: илимий ишиңиз клондук тамырларга багытталган экен, бул излдөөлөрүңүздө жарым эргежээл тамырларга изилдөө жүргүзүлдүбү?

Жооп: Рахмат сурооңузга, ооба, мындай изилдөөлөр жүргүзүлдү. Илимий ишибиздин максаты сорт-тамыр айкалыштарына жараша клондук тамырлардын формасын, эргежээл жана жарым эргежээл тамырлардагы кыйыштыруу компоненттеринин жашоо көрсөткүчүн изилдөө болгондуктан, мындай изилдөөлөр жүргүзүлдү.

Д. Ч. Чоробекова

Суроо: Эксперименталдык участкактун климаттык шарттары кандай?

Жооп: Эксперименталдык участок Чүй облусунун Сокулук районунда жайгашкан. Климаты мелүүн континентте, абанын жылдык орточо температурасы +10,8°C, абсолюттук минималдуу температурасы -9,3, абсолюттук максимумы +16,7 C° түздү. Эң кургак айы август, жаан-чачыны 11 мм, апрель айында жаан-чачындын эң жогорку чегине жетип, орточо эсеп менен 74 мм., июль - жылдын эң жылуу айы. Июлдун орточо температурасы 23,9 °C орточо алганда - 3,6°C, январь - жылдын эң суук айы.

Т. Ж. Мурзаев

Суроо: Отургузуу схемасы тууралуу айтып берсеңиз жана карлик алма дарактарынын жашоо цикли кандай болот?

Жооп: Рахмат сурооңузга. Үч жолу кайталанган этап менен беш участкакто клондук тамырдын 5 түрү эгилген. Ар бир тамырдын бийиктиги 10 см., 20 см тереңдикте отургузулган. Ар бир аянтта 50 даанадан эгилди. Тамырдын аралыгы – 10 см., катар аралыгы – 0,5 м. Ар бир аянттын узундугу – 3,5 м., туурасы – 3 м. Тажрыйба аянттардын ортосундагы аралык 1 м., ал эми кайталоонун ортосундагы аралык – 1,5 м. Отургузулган тамырдын жалпы саны 1500 даана. Ал эми экинчи сурооңуз боюнча айтсам, негизинен алма дарактарынын жашоо цикли 20 жылдан 30 жылга чейин.

А.ч.и.к., доцент Н. В. Яковлева

Суроо: Изилдөө темаңыз качан бекитилген?

Жооп: Сурооңуз үчүн рахмат. Диссертациянын темасы 2020-жылдын 15-майында К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин окумуштуулар кеңешинде бекитилген.

Төрага: Дагы суроолорунуздар барбы, эгеде суроолор жок болсо, анда изденүүчү А. Б. Сыдыковдун диссертациялык ишине баа берүү үчүн рецензенттерге сөз берилет. Сөз биринчи рецензент а.ч.и.к., доцент В. А. Султанбаевада.

Биринчи рецензент - а.ч.и.к., доцент В. А. Султанбаева

Агрономия жана токой чарба факультетинин токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын изденүүчүсү Сыдыков Айбек Белековичтин 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» деген темадагы диссертациясы жетиштүү деңгээлде даярдалган, учурдагы актуалдуу алма дарактарын клондук тамырларды көбөйтүү багытына араналган илимий эмгек десек жаңылышпайбыз.

Диссертациялык иш жеткиликтүү адабий жана илимий тилде жазылган. Изилдөөнүн жыйынтыктары Республикалык жана эл аралык илимий конференцияларда окулуп, диссертациянын материалдары боюнча 10 макала жарык көрүп 153 баллды түзгөн. Диссертация 139 бетте компютердик текстте терилген, киришүүдөн, адабий серептен, эксперименталдык изилдөөлөрдүн материалдарынан жана методдорунан, жеке изилдөөлөрдүн натыйжалары жана аларды талкулоодон, корутундудан, тыянактардан, практикалык сунуштамалардан, колдонулган адабияттардын 270 тизмесинен жана 7 тиркемелерден турат. Иш 20 таблица жана 18 сүрөт менен иллюстрацияланган.

Диссертациялык иштин максаты жана милдеттери так көрсөтүлгөн жана алар корутундуда жакшы негизделген. Иштин жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү диссертацияда коюлган иштин максаты, милдеттеринин негизинде жана учурдагы багбанчылыктын багытынын негизинде келип чыккан.

Киришүүдө жүргүзүлгөн иштин актуалдуулугу, анын максаты жана милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык жана экономикалык мааниси, диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору, изилдөөнүн натыйжаларынын апробациясы көрсөтүлгөн.

1-бан. Адабий сереп. Жакшы адабий тилде жазылгандыктан, изденүүчүнүн изилдөө ишинин маселелери, көйгөйлөрү боюнча жетиштүү билими бар экендигин айгинелейт. Алма дарактарын клондук тамырларда көбөйтүүнүн ар кылдуу маселелери боюнча толук кандуу ата мекендик жана чет элдик илимий адабияттар терең серептелип, бири-бири менен айкалыштуу, ирээтүү түрдө келтирилген.

2-бан. Изилдөөнүн материалдары жана ыкмалары. Мында изилдөө ишинин жүрүшүндө колдонулган негизги ыкмалары жана изилдөө объектисин мүнөздөгөн маалыматтар чагылдырылган. Изилдөө иши К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин окуу-тажрыйба чарбасында, ал эми *изилдөө предметтери болуп* клондук тамырлар - ММ-106, М-26, М-9, Арм-18, Жэтысу-5 жана алманын сорттору - Голден Делишес, Кандиль Синап, Киргизское зимнее, Рашида жана Ранет Бухгардт эсептелет. Изилдөө ыкмалары.

Диссертациялык ишти аткарууда өсүмдүк өстүрүүчүлүк тармагында кабыл алынган усулдар, ыкмалар колдонулган. Талаа тажрыйбасынын аянты 10,5 м² түзгөн.

3-бан Чүй өрөөнүнүн шартында клондук тамырлардын өсүүсүнүн жана өнүгүүсүнүн агробологиялык өзгөчөлүктөрү жана агротехникалык жаңыртуу ыкмаларына арналган. Негизги морфологиялык көрсөткүчтөрдү эксперименталдык талаада клондук тамырлардын ар кандай өсүү темптери менен байланыштырып бааланган. 4,0 балл жана андан жогору болгон эң жогорку тамыр өстүрүү жөндөмдүүлүгү ММ-106 жана М-9 тамырлары менен мүнөздөлсө, экинчи кайталоодо ошол эле тамырлардан М-26 тамырынан башкасы өзгөчөлөнгөнү байкалган. Тамырдын бийиктиги боюнча да, диаметри боюнча да Арм-18, Жэтысу-5 тамырынын моюнчасы ар бир кайталоодо төмөн болсо, ал эми, үчүнчү кайталоодо тамыр системасынын узундугу боюнча бирдей экендиги байкалган. Биринчи кайталоодо ММ-106 жана ММ-26 тамыры эң жакшы өсүү көрсөткүчүнө ээ болгон. Экинчи кайталоодо М-9 жана Арм-18 тамырлары, үчүнчү кайталоодо Арм-18, Жэтысу-5 жана М-9 тамырлары эң жакшы көрсөткүчкө тенелген.

Талаачылыкты баалоонун натыйжасында суук мезгилден келтирилген зыянга туруштук берүү жагынан клондук тамырдагы алманын сортторунун айырмачылыктары аныкталып, алма дарагынын Голден Делишес, Рашида Киргизское зимнее, Ранет Бухгардт жана Кандиль Синап сорттору клондук тамырлар менен кыйыштырылганда кышка чыдамдуу экени далилденген.

Жалбырактын максималдуу өлчөмү Арм-18 тамырындагы дээрлик бардык сорттордо катталган, ал эми биринчи кайталоо боюнча көлөмү жана саны жагынан башкалардан ашканы белгилүү болгон.

Изилдөөлөрдүн жыйынтыгында тамырдын түрү тамырга чоң таасирин тийгизери аныкталган. Натыйжада ММ-106, М-9, М-26, Арм-18 жана Жэтысу-5 клондук тамырлардын тамыр салууга максималдуу жөндөмдүүлүгүн белгилген.

2020-2023 жылдары тамырлардын кургакчылыкка жана ысыкка туруктуулугу, кийинки үч жылда тамырларды кыйыштыруу, суу режиминин параметрлери талдоого алынган - жалбырактардын сууну кармоо жөндөмдүүлүгү, суунун жетишсиздиги жана алардын жайкы стресске туруктуулугун баалоо иштери изилденген.

4-бан кыйыштыруунун адаптациялык касиеттерине арналган. Клондук тамырлар өсүү күчү боюнча, көчөттөрдүн коопсуздугун жана өсүшүн эсепке алуунун жыйынтыгынын негизинде стандарттык көчөттөрдүн чыгышын эсепке алуу иш-чарасын жүргүзүүгө мүмкүн болгон. Эксперименталдык бакчага питомникте өстүрүлгөн эки жылдык көчөттөр отургузулган. Интенсивдүү бакчаларды түзүүдө отургузуу материалынын сапатына көп көңүл бурулган. Ошондой эле, тамырларды кыйыштыруу иштерине жана үч жылдык алма көчөттөрүн өстүрүүгө кеткен чыгымдарды аныктоо үчүн алар технологиялык картанын негизинде эсептелген. Натыйжада, сатуу чыгымдарын эсепке алганда 3 жаштагы бир көчөттүн коммерциялык баасы 345 сом 72 тыйынды түзүп, эсептөөлөр боюнча алма көчөттөрүн өндүрүү жана аны сатуу кирешелүү экенин көрсөткөн.

Бирок жогоруда айтылгандарга карабастан, иште грамматикалык жана стилистикалык катаалар бар экендигин көрүүгө болот аларды оңдоо керек. Аталган мүчүлүштүктөр изденүүчүгө көрсөтүлдү. Бул кемчиликтер принципалдуу мүнөзгө ээ эмес, ошондуктан диссертацияны коргоого чейин даярдоодо оңдосо болот. 06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн КРП УАКтын талаптарына жооп берет жана көрсөтүлгөн кемчиликтерди жойгондон кийин диссертациялык кеңешке сунуштоого болот.

Төрага: Рахмат Виктория Асановна, рецензенттин сунуштарына жооп берүү үчүн сөз изденүүчү А. Б. Сыдыковго берилет.

А. Б. Сыдыков - Урматтуу Виктория Асановна, чоң рахмат жана ыраачылык билдирем. Сиз көрсөткөн кемчиликтерди коргоого чейин толугу менен жоюп, сизге көрсөтөм. Диссертациялардын корутундусу жөнүндөгү рецензенттин сунуштарын эске алабыз. Корутундуну коррективкалабыз. Диссертациянын 35, 48, 56, 105, 225 - беттериндеги грамматикалык катаалар оңдолду.

Төрага: кийинки сөз рецензент, биология илимдеринин кандидаты Г. Т. Жалиловага берилет.

Экинчи рецензент – б.и.к. Г. Т. Жалилова

Агрономия жана токой чарба факультетинин токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын изденүүчүсү Сыдыков Айбек Белековичтин 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» деген темадагы диссертациясы жогорку деңгээлде даярдалган. Тема актуалдуу жана илимий-практикалык жактан маанилүү. .

Диссертациялык иш адабий жана илимий тилде жазылган.

Диссертациялык иштин максаты жана милдеттери так көрсөтүлгөн. Иштин жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү диссертацияда коюлган иштин максаты, милдеттеринин негизинде жана учурдагы багбанчылыктын багытынын негизинде келип чыккан.

Киришүүдө бөлүмүндө иштин актуалдуулугу, максаты, коюлган милдеттер, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого коюлуучу негизги жоболор көрсөтүлгөн.

2-бан. жеткиликтүү адабий тилде жазылган. Алма дарактарын клондук тамырларда көбөйтүүнүн ар кылдуу маселелери боюнча толук кандуу ата мекендик жана чет элдик илимий адабияттар терең серептелип, бири-бири менен айкалыштуу, ирээтүү түрдө келтирилген.

2-банта изилдөө ишинин жүрүшүндө колдонулган негизги ыкмалары жана изилдөө объектисин мүнөздөгөн маалыматтар чагылдырылган. Изилдөө предметтери болуп клондук тамырлар - ММ-106, М-26, М-9, Арм-18, Жэтысу-5 жана алманын сорттору - Голден Делишес, Кандиль Синап, Киргизское зимнее, Рашида жана Ранет Бухгардт. Изилдөө ыкмалары өсүмдүк өстүрүүчүлүк тармагында кабыл алынган усулдар, ыкмалар колдонулган.

3-бан Чүй өрөөнүнүн шартында клондук тамырлардын өсүүсүнүн жана өнүгүүсүнүн агробиологиялык өзгөчөлүктөрү жана агротехникалык жаңыртуу ыкмаларына арналган, коюлган милдеттер толук аткарылган.

4-бан кыйыштыруунун адаптациялык касиеттерине арналган. Клондук тамырлар өсүү күчү боюнча, көчөттөрдүн коопсуздугун жана өсүшүн эсепке алуунун жыйынтыгынын негизинде стандарттык көчөттөрдүн чыгышын эсепке алуу иш-чарасын жүргүзүүгө мүмкүн болгон. Эсептөөлөр боюнча алма көчөттөрүн өндүрүү жана аны сатуу кирешелүү экенин көрсөткөн.

Жүргүзүлгөн илимий-изилдөө иштеринин жыйынтыктары көптөгөн илимий-практикалык конференцияларда кенири талкууланган. Диссертациялык иштин темасы боюнча 10 илимий макала жарыяланган, алардын ичинен 3 макала Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу УАК тарабынан сунуш кылынган илимий мезгилдүү рецензиялануучу илимий журналдарында жарык көргөн.

Сыдыков Айбек Белекович изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин өз алдынча коюп, олуттуу илимий натыйжаларга жетише алган жигердүү, максаттуу жана жоопкерчиликтүү изилдөөчү катары өзүн далилдеди. Изденүүчү Айбек Белекович тарабынан жүргүзүлгөн изилдөө автордун илимий анализдин заманбап ыкмаларын жетишээрлик деңгээлде өздөштүргөнүн, терең илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүгө жетишээрлик жогорку деңгээлде даярдыгын, өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана илим тармагында кенири эрудицияга ээ экендигин көрсөтү.

Менин пикирим боюнча диссертациялык иш көлөмү, мааниси, мазмуну жагынан баардык коюлган талаптарга жооп берет жана толугу менен бүткөн. Диссертант алдына койгон максаттарын жана милдеттерин аткарды. Изилдөө темасынын актуалдуулугу, заманбап методикалык деңгээлин, жаңылыгын жана практикалык маанисин эске алып, иш кандидаттык диссертацияларга коюлган талаптарга жооп берет жана 06.01.09-өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн татыктуу деп эсептейм жана диссертациялык кеңешке сунуштаймын.

Төрага: Рецензенттин сунуштуруна жооп берүү үчүн сөз изденүүчү А. Б. Сыдыковго берилет.

Изденүүчү А. Б. Сыдыков - Урматтуу Гульназ Тажибаевна көрсөткөн колдоонузга ыраазычылык билдирем.

Төрага: Урматтуу олтурумдун катышуучулары алымча жан кошумчалар жок болсо, анда процедура боюнча диссертациялык ишти талкууга өтөбүз.

б.и.д., профессор И. С. Содонбеков - Диссертация кыргыз тилинде жазылган. Ошондуктан стилистикалык каталар бар жана кээ бир сүйлөмдөр узун жана түшүнүүгө кыйын стилде жазылган. Автор жогорудагы пикирлерди эске алып, аларды оңдосу зарыл. Мен бул диссертациялык ишти колдойм, илимий ишти диссертациялык коргоого алып чыкса болот. Ишинизге ийгилик каалайм.

а.ч.и.д., доцент А. Ж. Асаналиев - Бүгүнкү күндө айтылган иштин жоболору жана натыйжалары чоң илимий кызыгуу жана практикалык мааниге ээ. Изилдөөдө көптөгөн материалдар талдоого алынган жана алардын негизинде алынган натыйжалар өзгөчө жана практикалык жана илимий мааниге ээ. Иштин башында алдыга коюлган милдеттер толугу менен ишке ашты. Мен аны коргоо үчүн сунуштайм. Ийгилик каалайм.

а.ч.и.к., доцент К. Э. Эргешова - Диссертация так кыргыз тилинде жазылган. Иштин алкагында биздин замандын эң актуалдуу көйгөйлөрүнүн көбү баса белгиленип, изилденген. Мен бул диссертациялык ишти коргоо сунуштайм. Ийгилик каалайм.

а.ч.и.д., доцент К. Т. Тургунбаев – Бүгүн абдан маанилүү окуя болуп жатат. Бүгүн Айбек Белекович жана башка изденүүчүлөр, окучуларым менен биргеликте жасалган чоң көлөмдөгү иштин жыйынтыкталгана күбө болуп отурабыз. Эмгектин көптөгөн күчтүү жактары бар: ал бул багыттагы жаңы илимий позицияны көрсөтөт. Диссертацияда берилген жыйынтыктарды алууда автордун конкреттүү жеке катышкандыгы адабий маалыматтарды кеңири талдоо жана талаа изилдөөлөрүнүн натыйжалары менен далилденип турат. Айбек Белековичтин баяндамасынын негизинде жана диссертациялык ишти талкуулоонун жыйынтыгы боюнча 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн коргоого сунуш кылам жана ийгилик каалайм.

Төрага: а.ч.и.к., доцент К. Б. Мамбетов - докладды талкуулоонун жыйынтыгында А. Б. Сыдыковдун диссертациянын материалдарына таянып, бул маселе боюнча жыйынтык чыгарышыбыз керек. Рецензенттердин баяндамаларынын жана ачык талкуулоонун негизинде кафедранын кеңейтилген отуруму корутундуну кабыл алууну сунуштайт.

КОРУТУНДУ

2020-2023-жылдары Кыргызстанда биринчи жолу алма бактарынын тамыр айкалыштарынын жергиликтүү жана интродукцияланган алма сортторунун клондук тамыры менен шайкештиги изилденген. Жергиликтүү топурак-климаттык шарттарга ыңгайлашкан клондук тамырлар аныкталып, алардын таралышы жана өндүрүштө колдонулушу боюнча төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот:

1. Чүй облусунун жер-кыртышынын климаттык шарттарында биринчи жолу К. И. Скрыбин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин окуу-тажрыйба чарбасында жана питомнигинде көп жылдык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө алма дарагынын клондук тамырынын 5 формасынын адаптация жана өндүрүш потенциалы изилденди. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, Чүй облусунун шартында бактарды кыйыштыруунун оптималдуу мөөнөтү 25 июлдан 25 августка чейин.

2. Экономикалык биометрикалык көрсөткүчтөрдүн жыйынтыгы боюнча: питомникте өстүрүлгөн алма дарактарынын төмөнкү өсүү жолдорунда кыйуунун бийиктиги, шарттуу тамыр моюнчасынын калыңдыгы, тамырлоо жөндөмдүүлүктөрү (4,0-5,0 балл), тамыр системасынын узундуктары боюнча М-9, М-26, ММ-106 жана Арм-18 сорттору өзгөчөлөндү.

3. Экономикалык баалуу көрсөткүчтөрдүн негизинде питомникте өстүрүлгөн М-26, М-9 жана ММ-106 тамырлары бир сезондун ичинде бүчүр салууга ылайыктуулугу, жакшы өсүп кетүүсү (90-97,6%) жана өсүү сакталуусу (100%, 96,1 %) ошондой эле стандарттуу көчөттөрдүн чыгышы менен айырмаланган.

4. ММ-106, М-9 жана М-26 клондук тамырларга кыйыштырылган бардык алма дарагынын сорттору- Голден Делишес, Кандиль Синап, Рашида, Ранет Бухгардт жана Киргизское зимнее эң жакшы өсүшү байкалганы белгиленди. Ал эми, Арм-18 жана ЖЭтысу-5 клондук тамырлары боюнча алма дарактарынын өсүүсү жайыраак өскөндүгү аныкталды.

5. Физиологиялык көрсөткүчтөр боюнча ЖЭтысу-5, М-26, М-9 жана ММ-106 тамырлардагы алманын баардык сорттору кургакчылыкка жана ыссыкка туруктуулугу менен айырмаланып аныкталды. Чүй облусунун үшүккө эң чыдамдуу тамыры ММ-106, М-26 жана М-9 тандалган. Жана ошол эле клондук тамырлардагы Голден Делишес, Киргизское зимнее, Кандиль Синап, Ранет Бухгардт жана Рашида алма сорттору кышкы суукка эң туруктуу экенин көрсөткөнү белгиленди.

Төрага: а.ч.и.к., доцент К. Б. Мамбетов – Сыдыков Айбек Белековичтин айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү (Размножение яблоней на различных клоновых подвоях)» деген темадагы диссертациялык ишин 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча коргоого сунуштоо боюнча сунуштар келип түштү. Бул сунушту ачык добушка коём, добушунуздарды бериңиздер.

Добуш берүүнүн жыйынтыгы: «Макул»- 20, «каршы»-жок, «калыс»-жок.
Бир добуштана кабыл алынды. Рахмат.

ЧЕЧИМ:

1. Сыдыков Айбек Белековичтин диссертациялык иши өз алдынча аяктаган илимий иш болуп саналат жана 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистигине туура келет.

2. Сыдыков Айбек Белековичтин айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» деген темадагы диссертациялык иши 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча коргоого сунушталсын.

Төрага: а.ч.и.к., доцент К. Б. Мамбетов - Күн тартибиндеги экинчи маселе боюнча төрага а.ч.и.к., доцент К. Б. Мамбетов 2022-жылдын 26-сентябрында чыккан КРП УАКтын №01-9/422 каты менен тааныштырып. Сөз токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын башчысы А. Т. Иманалиевге кафедранын кызматкерлери тарабынан иштелип чыккан 06.01.09 - өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча түзүлгөн кандидаттык экзамендин кошумча программасын кароо жана баяндоо үчүн сөз берилди.

Угулду: А. Т. Иманалиев - «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» деген темадагы Сыдыков Айбек Белековичтин диссертациялык иши 06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча кандидаттык экзамендин кошумча программасы диссертациялык иштин темасы менен байланышкан суроолор киргизилди темага жакын негизги маселерди камтыйт. Адистик дисциплинанын негизги бөлүмдөрүнөн (жалпы бөлүгү жана жеке суроолор) турат.

Төрага: доклад боюнча суроолор жок урматтуу кесиптештер, анда талкууга өтөбүз.

ТАЛКУУ:

С. А. Аалиев - Сыдыков Айбек Белековичтин «Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү» деген темадагы 06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча

адистик дисциплинанын кандидаттык экзаменинин кошумча программасы бекитүү үчүн талап кылынган критерийлерге толук жооп берет. Кандидаттык экзаменинин кошумча программасы кошумча программаны бекитүүнү сунуштайм.

К. Ж. Баялиева – Программа жетишерлик квалификациялуу түзүлгөн, анда диссертациясынын темасы боюнча негизги бөлүмдөр көрсөтүлгөн. Кошумча программаны бекитүүнү сунуштайм. Рахмат. Ийгилик.

а.ч.и.д., доцент А. Ж. Асаналиев - 06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча кандидаттык экзамендин кошумча программасына киргизилген суроолордун тизмеси изденүүчүнүн илимий ишинин спецификациясына толук жооп берет. Анда өсүмдүк өстүрүүчүлүк процесстердин негизги аспектилерине тиешелүү маселелер, практикалык сунуштар жетиштүү түрдө камтылган. Изденүүчү бул суроолорго жооп берүүгө даяр болушу керек жана ошону менен өз алдынча изилдөө иштерине өзүнүн даярдыгын көрсөтүшү керек деп эсептейм. Мен бул кошумча программаны бекитүүнү сунуштайм.

Төрага: а.ч.и.к., доцент К. Б. Мамбетов – Изденүүчүнүн даярдыгы жетишээрлик деңгээлде экенин эске алуу менен, адистик дисциплинанын кандидаттык экзамендин кошумча программасы өсүмдүк өстүрүүчүлүк тармагындагы суроолорду жетиштүү түрдө камтыганын белгилеп.

06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча кандидаттык экзамендин кошумча программасын угуп жана талкуулап, К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин агрономия жана токой чарба факультетинин токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасы ачык добуш берүү менен бир добуштан

ЧЕЧИМ КЫЛАТ: адистик дисциплинанын кандидаттык экзамендин кошумча программасы 06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча кабыл алды.

Добуш берүү: «Макул» – 20, «каршы»- жок, «калыс» – жок.
Бир добуштан кабыл алынды. Баарыңыздарга чоң рахмат.

Төрага:

К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин агрономия жана токой чарба факультетинин деканы, а.ч.и.к., доцент

К. Б. Мамбетов

Катчы:

Токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын ага окутуучусу

Н. Керимкулова

18.12.2023-ж.

